

حفاظت شهرهای باستانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مقاله نوشته مونا میر بوجناکی

تصمیم کشورها در محافظت از آنها احساس می‌شود. نقطه مشترک همه آنها اینست که این مکان‌ها باستانی هستند، یعنی بجز محافظین آنها، این مکان‌ها کاملاً خالی از سکنه‌اند و تنها صدای پای بازدیدکنندگان از آنها در آنجا طنین می‌اندازد. این مکان‌ها را می‌توان «شهرهای مرده» نامید، چون هر یک در مقطعی از تاریخ بدلایی که در بعضی موارد روشن نیستند، همه فعالیت‌ها در آنها متوقف شده‌اند، گرچه حقیقت نشان می‌دهد که خرابه‌های آنها به خوبی نبوغ و زنده بودن ساکنین آنها را گواهی می‌دهد. این شهرها که زمانی مراکز مهم تمدن بودند، اکنون قلمرو باستان‌شناسان و محافظینی هستند که به حفاظت از آنها و نمودن آنها به عموم نظارت می‌کنند.

یک بررسی اجمالی از این شهرهای باستانی، قبل از هر چیز وجود تمدن عظیم شهرنشینی را در آن بخش از دنیا که این شهرها در آن قرار گرفته‌اند نشان می‌دهد. در نتیجه، مجموعه آثار تاریخی «تیم‌گاه» در الجزایر، معرف شهری است که ساختار آن آمیختگی ارزش‌های تمدن

بین‌النهرین زمانی مجدداً به خاطر آورده شدند که علاقه به تمدن‌های نابود شده گسترده نبود و به کنجکاوی گروهی از دانشمندان محدود بود.

با وجود این در دنیای معاصر گواهی روشن از غلیان توجه به خرابه‌های باستانی و حفاظت و حراست از آنها موجود است. در غیر این صورت چگونه می‌توانیم حرکت عظیم و متحد بین‌المللی را در سالهای ۱۹۶۰ برای نجات معابد مشهور بابلک و اوبوسمیل از آبهای رود نیل در مصر علیاً را توجیه کنیم؟

این احساس اتحاد، یونسکو را قادر ساخت که مفهوم میراث مشترک انسانی را توسعه داده، فهرستی از میراث جهانی را به وجود آورد که در آن تعدادی از مکان‌های باستانی ثبت شده‌اند، مکان‌هایی مانند «اکسوم» (اتیوپی)، «شان‌شان» (پرو)، «هامبی» (هندوستان)، «سی‌جی‌ریا» (سری‌لانکا)، «توتی‌هوآکان» (مکزیک) و «تیم‌گاه» (الجزایر) آنقدر معروفند که بندرت لزوم توضیح درباره علت وارد شدن آنها در فهرست میراث جهانی و با دلیل

یکی از مهیج‌ترین امکاناتی که در سراسر دنیا برای مسافر یا جهانگرد معاصر موجود است، امکان دیدار او از بقایای شهرهای باستانی و پس‌زدن گوشه‌ای از حجابی است که تمدن‌های گذشته را در حاله‌ای از ابهام می‌پوشاند. با وجود این ما به اندازه سالهای نوری از دوره رمانتیک و خیالی در میان خرابه‌های باستانی بدور هستیم، از زمانی که شیلر، شاعر آلمانی سرود: «آیا خواهیم توانست آنچه را که از دست داده‌ایم دوباره بازیابیم؟»

بیائید، بیائید ای یونانی‌ها و ای رومی‌ها، بیائید! بنگرید، پمپی باستانی از نو ساخته شده است، شهر هرکول از نو ساخته شده است!

توسعه علوم تاریخی و پژوهش‌های باستان‌شناسی از پایان قرن نوزدهم و بیشتر از آن در قرن بیستم به اطلاعات ما درباره مکان‌های تاریخی کمک کرد و در مواردی کاملاً به صورتی اتفاقی به پیشرفت این اطلاعات منجر شد. مطمئناً محل‌هایی مانند ترویا در آسیای صغیر و نینوا در

▶ تنوتی هوآکان (مکزیک)

شهر مقدس ماقبل دوره کلمبیا، «تنوتی هوآکان» در منطقه کوهستانی در ۵۰ کیلومتری شمال شرقی مکزیکوسیتی واقع شده است. این شهر که بین قرون

اول و سوم میلادی احداث شده، در اوج شکوفایی خود بیشتر از ۳۶ کیلومتر مربع وسعت و جمعیتی ۲۰۰/۰۰۰ نفری داشته است. مرکز تشریفات پراپت آن نشانگر یک اوج هنری در تمدن‌های کلاسیک مکزیک است و مشتمل است بر ساختمان مرکزی «هرم خورشید» (سمت راست) که با ارتفاع بیش از ۷۵ متر از ایوانی به وسعت ۳۵۰ مترمربع سر به آسمان کشیده است؛ «هرم ماه» با ۴۲ متر ارتفاع، و معبد «کستال کسوتل» پسا سارپرادر از تک‌ها، ۴۰۰۰۰ ساختمان دیگر شهر از سنگهای آذرین است که با گل یا گچ آهکی روکش شده و قصرهای مجسمه‌دار زیبایی آن با طرح مشبک مستطیلی یس‌ به‌سایه اصول هماهنگی عالم هستی تنظیم شده است. خیابان وسیعی شهر را تقسیم کرده و بازارها، ساختمان‌های قدیمی و میدانی را به هم ارتباط داده است. صنعت مهم آن تولید اسپیدین (فیئنه معدنی) بود که از آن ابزار برهن برای فروش ساخته می‌شد. در قرن ۶ میلادی تنوتی هوآکان کنسوری قدرتمند و وسیع را اداره می‌کرد. ولی حدود سال ۶۵۰ به دلایلی که هنوز معلوم نیست سوخت و بعد از آن متروک شد. زمانیکه در قرن ۱۴ میلادی از تک‌ها خرابه‌های شهر و هرم‌های عظیمش را پیدا کردند، بندها شدند که خدایان آنها را ساخته‌اند و بنابر آن «تنوتی هوآکان» (مکان خدایان) بر آن نام نهادند. این محل در سال ۱۹۸۷ در فهرست میراث جهانی وارد شد.

رومی را با نیروی محرک ساکنان بومی خود منعکس می‌کند.

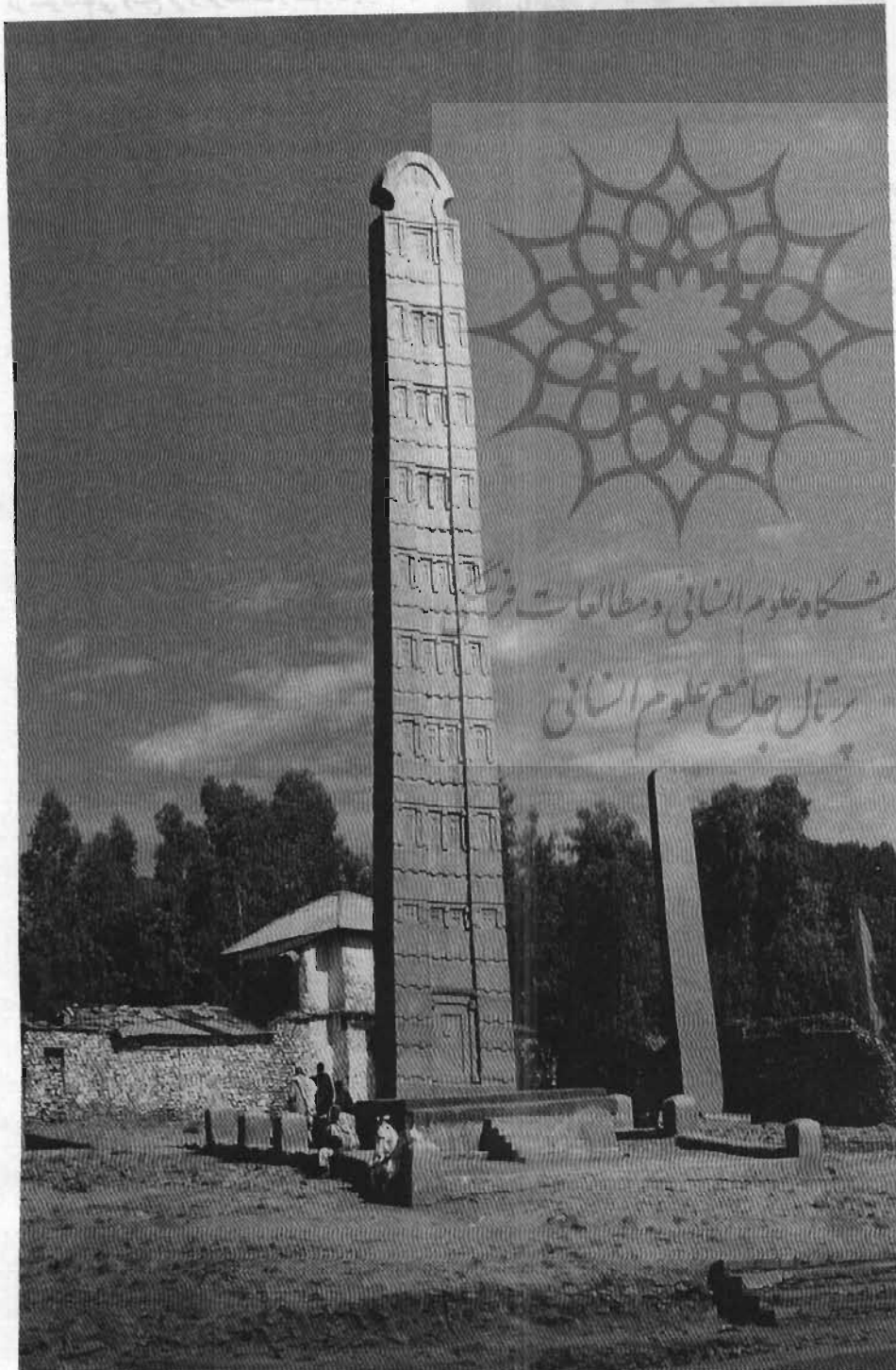
این مکان که طرح نظام متقارن ساختمان‌های آن را هنوز هم در کتب درسی معماری و شهرسازی به صورت مثال ذکر می‌کنند محصول یک فرضیه مفصل شهرسازی است که تحت تأثیر نفوذ مشرق زمین و یونان قالب‌گیری شده است. این فرضیه دقیقاً این عقیده را در برداشت که افراد باستان می‌دانستند شهر چه چیزهایی باید داشته باشد. کما اینکه جغرافی دان یونانی «پوزانیاس» نوشت که: «چگونه می‌توانم محلی را که تأثر، بازار، محل تجمع و ورزشگاه ندارد شهر بنامم».

طرح و نقشه قرار گرفتن ساختمان‌ها در اکسوم، شان شان، هامبی، سی‌جی‌ریا و تنوتی هوآکان نیز همانند تیم‌گاد حفظ شده‌اند اگر چه متعلق به دوره‌های فرهنگی متفاوتی هستند و در نقاط مختلفی در دنیا قرار دارند. آنها نمایانگر سرمایه‌ای با ارزش به بشر معاصر هستند و چنین به نظر رسد که بشر کنونی از ارزش آثار باستانی آگاه شده

است و می‌داند که از بین رفتن آنها فقدان غیرقابل جبرانی برای همه خواهد بود.

در مقطعی معین در تاریخ زندگی بشر هر یک از این شهرها شاهد جریان خاصی از زندگی بود که شاهد فعالیت‌ها، منابع، اعتقادات و نحوه اداره و تشکیلات جمعیت انسانها بوده است. پس این وظیفه جامه بین‌الملل است که در محافظت این مکان‌ها و نگهداری شکل آنها بکوشد.

با وجود اینکه منابع اسنادی زمان‌های گذشته اصولاً کمیاب هستند، وجود بقایای قابل توجه مدفون در خاک و یا در معرض دید همانند ستون‌های یادبود عظیم اکسوم یا معابد شان شان و خرابه‌های شهرهای دیگری که نامبرده شد، جمع‌آوری اطلاعات را در جهت غنی‌تر ساختن دانسته‌های ما درباره نحوه زندگی و کار و پرستش افراد در گذشته امکان‌پذیر می‌سازد. از این اطلاعات باید حراست شود. کاری که زیاد هم ساده نیست. کنسوری که در آن مکانی باستانی به وسعت صدها هکتار و حتی (در

◀ اکسوم (اتیوپی)

این شهر در منطقه «تیسگر» در شمال اتیوپی واقع شده و پایتخت کنسوری معروف و باستانی به همین نام بوده است در کتابی یونانی متعلق به قرن

سوم میلادی به عنوان «سومین کنسور سلطنتی دنیا» از آن یاد شده است. رومی‌ها هم در آن زمان «اکسوم» را می‌شناختند. این شهر بسر سر راه تجارتنی که کالای گرانبهایی مانند ناخهای کزگدن، عاج، لاک سنگ بشت و اسپیدین از آن حمل و نقل می‌شد قرار گرفته بود. نشانه‌های متعددی که از شکوه گذشته اکسوم باقی مانده، سرزمین وسیعی را می‌پوشاند. این یادگارها ستون‌های سنگی عظیم یادبود هستند که بلندترین آنها (سمت چپ) با ارتفاع ۳۳ متر عظیم‌ترین ستون سنگی است که تا بحال در دنیا تراشیده و بر پا شده است. بر ستون‌های سنگی افسانه‌های اتیوپیایی و مقبره‌های سلطنتی حک شده است. بنابر افسانه‌ها زیر یکی از گروه‌های این ستون‌های یادبود مدفون ملکه سبا قرار دارد. در بخش غربی این محوطه خرابه‌های سه قصر که زمانی در اولین هزاره قبل از میلاد مسیح ساخته شده و قصری سلطنتی قرار دارد که گواه با ارزشی درباره معماری آن زمان اتیوپی فراهم می‌آورد.

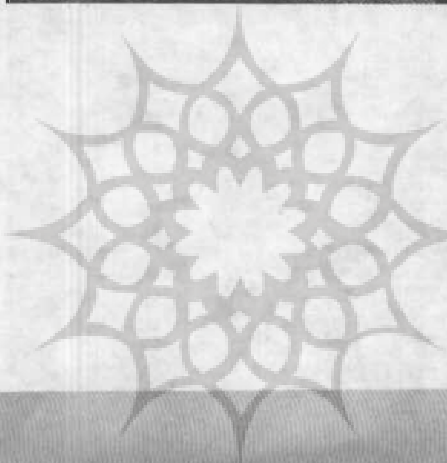
بزودی در «اکسوم» که در سال ۱۹۸۰ در فهرست میراث جهانی قرار گرفت، فعالیت‌های بازسازی بخشی از نهضت بین‌المللی جهت حفاظت و ارائه میراث فرهنگی اتیوپی، انجام خواهد گرفت.

تیمگاد (الجزایر)

«تیمگاد» نام جدید شهر رومی «تئوگادی» است که در سال ۱۰۰ میلادی وسیله طرایانوس امپراتور روم به صورت پایگاه نظامی دفاعی

در شمال کوه‌های «اورس» ساخته شد. «تئوگادی» سرعت گسترش یافت. بعد از هجرم واندال‌ها در قرن ۵ میلادی شهر وسیله کوه‌نشینان اورس تخریب شد و پس از آن در قرن ششم میلادی در دوران استیلای روم شرقی دوره‌ی از تجدید حیات سپری کرد. حفاری‌های باستانشناسی که از سال ۱۸۸۰ شروع شد خرابه‌های شهری را آشکار ساخت که طبق زیباترین و قوی‌ترین اصول شهرسازی رومی بنا شده بود و شامل ساختمان‌های عمومی ویژه رومیان مانند میدان، کاپیتالوم (مجموعه معابد «ژئوس»، «هرا» و «مینروا»)، تئاتر، حمام، معابد، بازار و کتابخانه عمومی است. بقایای کلیساها حاکی از آن است که مسیحیت در قرن سوم به تیمگاد رسیده است. حفاظت و نگهداری محل مشکلاتی را ایجاد می‌کند. میزان اولیه وسعت شهر باید با دقت تعیین می‌شد و بخش‌های حفاری نشده منظور می‌گردید. تصمیم گرفته شد که بهترین موزائیک‌های کف خانه‌ها برداشته شده و جهت حفاظتشان از گرما و سرمای محیط به محل موزه منتقل شود. یک جشنواره سالانه تئاتر و موسیقی نیز با همت مسئولان محلی برپا شد ولی رخ دادن وقایعی خاص که منجر به صدمه دیدن تأثر قدیمی شد باعث متوقف شدن آن گردید. تیمگاد در سال ۱۹۸۲ در فهرست میراث جهانی ثبت شد. در زیرنمایی کلی از طاق بیروزی طرف راست کتیبه‌ای نذری.

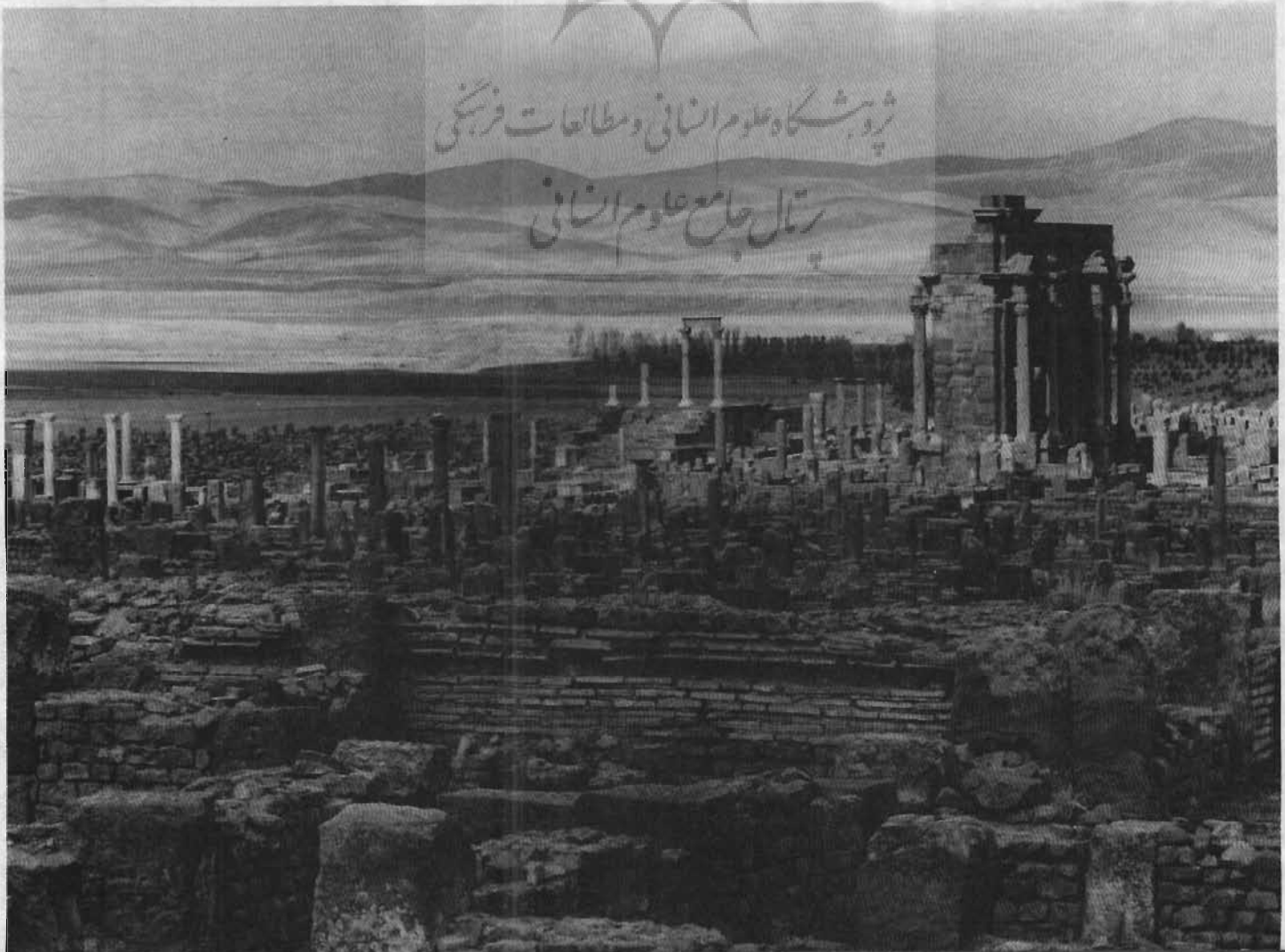

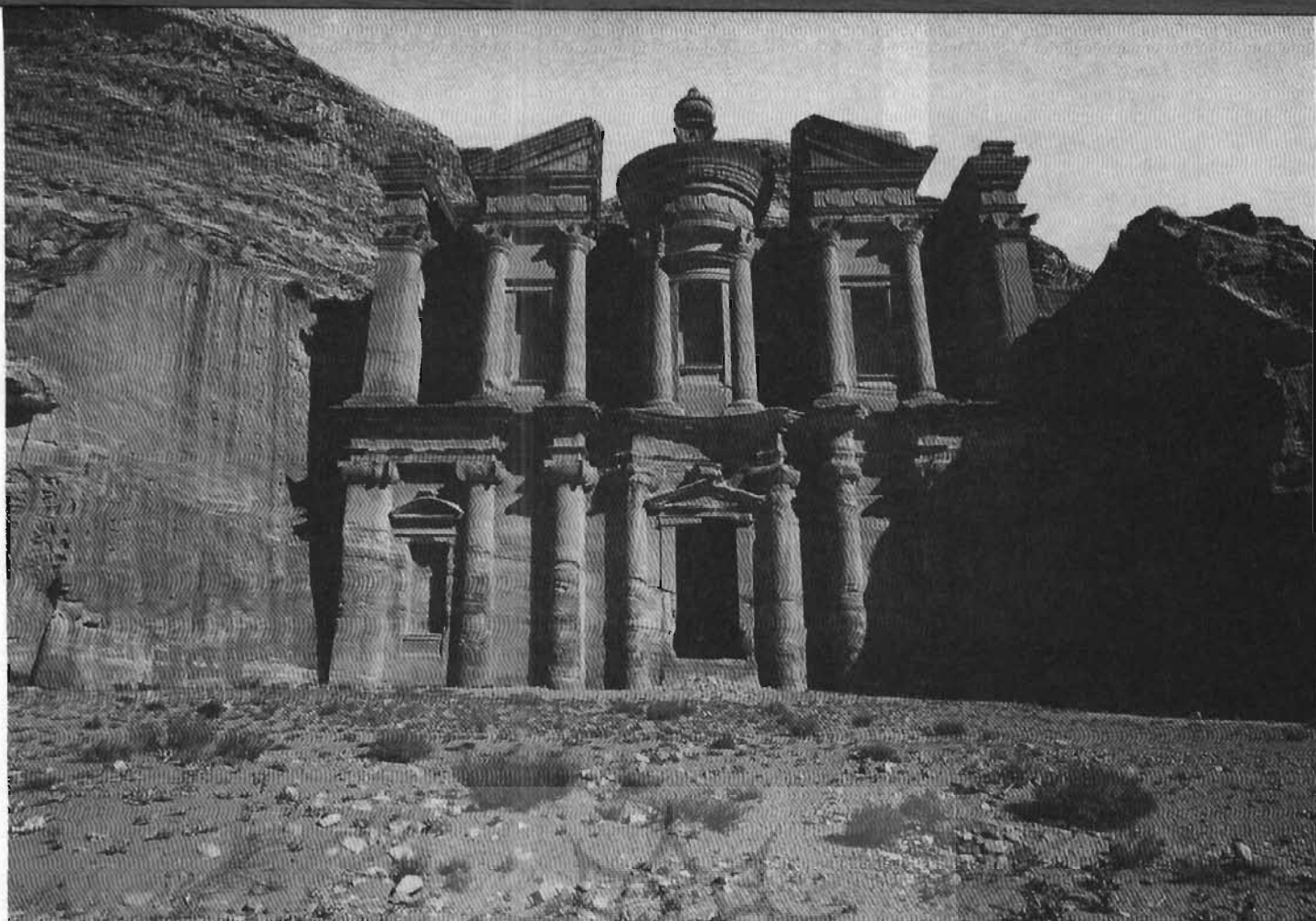
هامپی یا تئوتی هوآکان) دهها کیلومتر مربع وجود دارد. مسلماً با مسائل مربوط به تعمیر و نگهداری آنها روبروست. ثبت چنین آثاری در فهرست میراث جهانی از عظمت خطراتی که در برابر این ابنیه قرار دارد می‌کاهد ولی آنها را کاملاً از بین نمی‌برد.

افرادی که مسئول نگهداری از میراثند، به خوبی واقفند که به حفاظت از مکان‌ها غالباً به صورت فعالیتی جدا از حقایق زندگی جدید نگریسته می‌شود، مخصوصاً مسئولان برنامه‌ریزی چنین دیدی دارند. در نتیجه این مجتمع‌های عظیم باستانی در معرض خطر انهدام قرار دارند. توسعه زیربناها، بنا کردن ساختمان‌هایی جهت اقامت جهانگردان و استفاده از مکان‌های قدیمی برای نشان دادن آنها به عموم بدون انجام دادن اقدامات احتیاطی، همگی خطراتی هستند که مقابله با آنها برای مأمور حفاظت ملی یک کشور مشکل است. تهدید مداوم دزدی قانون شکنانی که در جستجوی گنج هستند و پژوهشگران دروغین بی‌رحم، مخصوصاً در مکانهایی که در محوطه‌هایی وسیع قرار گرفته‌اند و نظارت بر آنها مشکل است، نیز به مشکلات فوق می‌افزاید.

قرار گرفتن مکانی در فهرست میراث جهانی گاهی ممکن است باری را بر دوش تصمیم‌گیرندگان بگذارد، چون نیاز به احترام گذاردن به معیارهایی که طبقه‌بندی میراث بر اساس آنها صورت می‌گیرد از طرف نیروی اخلاقی جامعه بین‌الملل حمایت می‌شود. با وجود این موارد متعددی وجود دارد که در آن مأمورین حفاظت و افرادی که مسئول توسعه و برنامه‌ریزی هستند (مسئولان شهرسازان، معماران و مسئولین توریسم) صمیمانه با هم تلاش می‌کنند تا میراث باستانی را حفاظت کرده، راه‌حل‌هایی برای مسایل پیچیده‌ای که در اثر نیاز به محافظت کردن از آثار باستانی ایجاد شده‌اند پیدا کنند. نمونه موردنظر مکان باستانی کارتاژ است، چون علی‌رغم میبالغ

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پترا (اردن)

این شهر قدیمی عربی نیمی از سنگ تراشیده شده و نیمی با سنگهای زیبای صورتی ساخته شده، در جنوب بحالمیت، پایتخت پادشاهی نبطی‌ها بود (قرن ۴ تا ۲ قبل از میلاد) با قرار گرفتن در محل تقاطع دو راه کاروان رو، این شهر مرکز مهم تجارت بخورهای عربی، ادویه هندی، ابریشم چینی، طلای مصری و عاج نوبیانی و برده بود. پترا در فاصله قرن اول قبل از میلاد و قرن اول میلادی به اوج شکفتگی رسید و اولین آثار یادبود آن ساخته شد. در سال ۱۰۶ میلادی جزئی از امپراتوری روم شد و یک دوره دیگر عظمت را گذراند تا اینکه توسعه راه‌های تجاری دیگر ضربه مرگبار خود را به اقتصاد آن فرود آورد. بعدها، مسیحی‌ها در شهر اقامت گزیدند و صلیبی‌ها استحکاماتی بنا کردند که بقایای آنها هنوز باقی است. راه ورود به پترا از دره‌ی عمیق و دو کیلومتری است. معابد، مقبره‌ها و قصرهای تراشیده شده از سنگ چشم‌اندازی باشکوه به وجود می‌آورند که در آن سنت‌های شرقی با سبک‌های یونانی- رومی، به هم می‌آمیزند. امروزه اوضاع متغیر جوی و نرسایش به خرابه‌های قدیمی صدمه می‌زند. متخصصان دلایل فساد سنگها را مورد بررسی قرار داده‌اند و یک نقشه مبتنی بر عکس از محل کشیده شده است. کمیته میراث جهانی اخیراً کمک‌های مالی برای محافظت پترا و بازسازی مقبره «پالاتال» در اختیار مسئولین کشور اردن قرار داده است. پترا در سال ۱۹۹۵ در فهرست میراث جهانی قرار گرفت. عکس بالا: دیری باستانی تراشیده شده در صخره در خارج از شهر که مسکن است مقبره سلاطین باشد (قرن ۲ و ۳ میلادی).

زیادی که در بازار برای اجناس آن پرداخت می‌شود ایجاد پارک باستانشناسی و یک منطقه آزاد ساختمانی در آن مکان امکان‌پذیر شده است و بدین‌طریق توانسته‌اند از ساختار اساسی لازم برای شناخت توسعه شهرهای باستانی حراست کنند.

در بین خدماتی که خود مسئول حفاظت از میراث هستند نیز ممکن است مشکل دیگری ظهور کند و آن زمانی است که با هدف قابل قبول افزایش اطلاعات مجبورند اقدام به حفاری‌هایی در منطقه‌ای باستانی و کشف نشده کنند. واضح است که اگر بقایا مدفون بمانند از امنیت بیشتری برخوردار خواهند بود ولی زمانی‌که بخش عمده‌ای از آثار کشف نشده باشد روش نمونه‌برداری چینه‌شناسی، که مثلاً برای تعیین تاریخ قدمت زمین ضروری است، کمترین صدمه را وارد خواهد آورد.

موضوع دیگری که در بین متخصصین مطرح است این است که تا چه حد می‌توان در بازسازی و مرمت آثار پیش رفت تا بتوان آنها را به مردم عرضه کرد. مشکلاتی که در رابطه با مکان‌هایی با ویژگی‌هایی استثنایی که قرار گرفتن آنها را در فهرست میراث جهانی را توجیه کرده است پیش آمده به ارزیابی نظریات و روش‌های جدید رهنمون می‌شوند. نهایتاً بهترین راه برای اجرای سیاست حفاظت مکانهای باستانی آگاه کردن مردم از وجود آنها و دعوت مردم به بازدید از آنها است. برای این منظور، مخصوصاً در رابطه با جوانان، باید از وسایل ارتباط جمعی بیشتر استفاده شود.

می‌توانیم، در اینجا، سخنان آندره مالرو را که درباره گذشته به طور کلی گفته است نقل کنیم؛ اینکه «مادر اصل نمی‌دانیم چرا به گذشته وابسته‌ایم ولی واقعیت اینست که وابسته‌ایم و امروزه همه ملل به گذشته خود وابسته‌اند.» ■

مونیر بوچناکی یکی از اعضای بخش میراث فرهنگی یونسکو است. بوچناکی تاریخدان و باستان‌شناس است و قبلاً رئیس خدمات محافظتی آثار باستانی الجزایر بوده است و در تعدادی از مکانهای باستانی در حوزه مدیریتانه خدمت کرده است. آثار وی عبارتند از: *اماکن باستانی الجزایر، ۱۹۷۸*؛ *حفاریهای گورستان شرقی تیباسا الجزایر، ۱۹۷۶* و *مطالعات و مقالات دیگر در زمینه باستانشناسی.*